

1.mars 2007

Motstandsfolket

Del 1 - Historien

Det norske folk er et "motstandsfolk". I dette ligger det at vi i større grad enn våre nabofolk ser virkeliggjøringen av våre ønsker gjennom motstand mot fellesskapets institusjoner, enn ved samarbeid innenfor dem. I balansen mellom sentralmakt og lokalinteresser, mellom fellesskap og individ, ligger tilliten hos oss i mindre grad i fellesskapets institusjoner. Vår evne til å samles om felles mål er tilsvarende begrenset.

Motstandskulturen er resultatet av en lang historisk utvikling. Fra 1450 til 1814 var Norge et lydrike underlagt en konge og en sentraladministrasjon i Danmark. Psykologisk var det i hvert fall slik, selv om graden av selvstendig identitet og danskekongenes innsats for integrasjon varierte gjennom perioden. København var fjernt, og sentralmaktens viktigste representanter i landet var ofte av dansk eller annen utenlandsk opprinnelse. Med viktige unntak var den gjennomgående opplevelsen i befolkningen at det sentrale styret ikke brakte mange fordeler. For de fleste var det mer å oppnå ved en motarbeidelse av danskekongen og hans stedlige representanter, "futen" ikke minst, enn ved innsats gjennom systemet. I hvert fall var det å holde kjølig avstand fra fremmedstyret ingen skyldtyngende holdning.

I 1814 ble grunnen lagt for en selvstendig og tiltagende demokratisk nasjonalstat. Men vi ble påtvunget unionen med Sverige. Vår nasjonale selvstendighet i denne unionen var meget stor, og den felles, i nordmenns øyne svenske kongens innflytelse var både formelt og i praksis svært begrenset. Men unionen var påtvunget, og med påvirkning av de nasjonale strømningene i Europa ble den i siste halvdel av 1800-tallet et politisk tema av dominerende betydning. Også rent nasjonale politiske brytninger ble utkjempet i et rammeverk av motstand mot unionen. Når innføringen av parlamentarismen i 1884, som i sitt vesentlige trekk var en demokratisk reform, ble gjennomført av Stortinget på en grunnlovsstridig måte, skyldtes det at svekkelsen av kongemakten også uttrykte en nasjonal motstand mot "fremmedstyret". I et slikt prosjekt kunne man ikke la Grunnloven stå i veien. Om unionsoppløsningen i 1905 må

det kunne sies at selv om prosessen som helhet ble gjennomført i institusjonelt velordnede former, var den innledende uavhengighetserklæringen høydepunktet i den lange motstandskampen.

Så var vi endelig helt selvstendige, og kunne utvikle landets politiske institusjoner og offentlige forvaltning, befridd for avsporende ytre fiendebilder. Men det varte bare i 35 år, og det ble en periode preget av store politiske spenninger og dårlige kår for modning av institusjonell handlekraft.

Annen verdenskrig ble vår mest dramatiske og gjennomgripende erfaring på mange områder. For utviklingen av det institusjonelle statsstyret ble det en bratt nedtur. Da krigen var over sto institusjonene med deres politiske ledelse og militære og sivile embetsverk tilbake som bærere av svikt, tap, gjensidige beskyldninger og granskninger. Vår andel i seieren tilhørte dem som hadde kjempet ute under alliert ledelse, og - fremfor alle - motstandsbevegelsens helter. De som hadde ytet prisverdig innsats innenfor institusjonene, i kampene og sivil innsats hjemme, og krigsseilerne i handelsflåten, ble i stor grad oversett (eller verre, men det er et annet tema). I motsetning til Finland som kjempet to eksistenstruende kriger i rammen av sine konstitusjonelle institusjoner, ble vår krigshistorie preget av frivillig og ofte meget oppofrende og modig innsats *utenfor* de regulære samfunnsinstitusjonene. Finland kom ut av krigene med store tap, men med styrkede institusjoner bemannet med folk som var formet gjennom ansvarsfull tjeneste for felles sak, i alle samfunnsfunksjoner og på alle organisasjonsnivåer. Vi kom ut med svekkede institusjoner, modne for "nyordning".

Og nyordning fulgte. Arbeiderpartistaten ble et gjennomorganisert samfunn, med en sterkt utbygd offentlig forvaltning og i tillegg politisk dominerte organisasjoner for nær sagt ethvert samfunnsanliggende. I det ytre var utviklingen ikke meget forskjellig fra nabolandenes, men den politiske kultur som fylte apparatet fikk særegne trekk. Ideologiske forestillinger innebar i utgangspunktet en betydelig sammenfiltrering av partiet (inkludert fagbevegelsen), staten og det sivile samfunn, med det resultat at de reelle linjer for makt og innflytelse avvek sterkt fra de formelle. Dette kommissariske trekket ble forsterket av de formende erfaringene fra motstandsarbeidet under krigen hos mange av dem som bestemte utviklingen. I illegal virksomhet, årevis med daglig, overhengende fare for eget og andres liv, utvikles andre instinkter og operasjonsmønstre enn i regulære organisasjoner. Personlig tillit og lojalitet får prioritet fremfor formell organisasjon; egen vurdering, mot og initiativ blir avgjørende for å lykkes og å overleve, ikke prøvende saksbehandling og dokumenterte beslutningsprosesser som er konstitusjonelle institusjoners kjennemerke. Illegal

virksomhet bygger på strengeste fortrolighet, i motsetning til en lovforankret, institusjonell arbeidsform. I arbeiderpartistatens store apparat lå den reelle politiske innflytelse og makt i et lite, indre nettverk støttet av velutviklede og partipolitisk forankrete fagetater. Maktmonopolet sikret at meningsbrytning av reell betydning kunne holdes innenfor partiet, og håndteres av kraftfulle personligheter med sterke disiplinære virkemidler. Det ga dyktige og fremsynte personer i partiets indre kjerne rom for å utforme og føre konsistent og langsiktig politikk. Men det styrket ikke det konstitusjonelle apparatet som ramme for politiske beslutninger, og det styrket heller ikke aktiv deltagelse i en samlende politisk prosess for det flertallet av befolkningen som ikke sognet til Arbeiderpartiet. Tvert imot, 1.mai-talene i 1950-årene var preget av fiendebildenes psykologi, i stil fra motstandskampen, i omtalen av dem som ikke var del av arbeiderbevegelsen.

Slutten på Arbeiderpartiets maktmonopol i 1963 belyste de politiske parters ulike syn på prinsippene for statsstyret. Arbeiderpartiet så regjeringens fall som et resultat av en tarvelig politisk utnyttelse av gruveulykken i Kings Bay året før, hvor 21 mennesker omkom, og som et illojalt svik fra de to representantene fra Sosialistisk Folkeparti (SF) som også stemte mot regjeringen i Stortinget. "Regjeringen ble felt på en gruveulykke" var parolen. Den lever ennå, - og dominerer den historiske erfaring. For de borgerlige og SF lå problemet på det konstitusjonelle plan. I en granskning etter ulykken hadde det kommet frem at Industridepartementet under behandlingen av utbygging av graven få år tidligere hadde innhentet en sikkerhetsvurdering fra den britiske gruveinspektøren Hoyle. Hans rapport var negativ til utbyggingen, med henvisning til de forhold som etter all sannsynlighet ledet til ulykken. Denne vurderingen var ikke fremsendt som del av saken da Stortinget godkjente og bevilget penger til prosjektet. Det oppfattet opposisjonen i Stortinget - og også SF - som et grovt brudd på regjeringens opplysningsplikt. Regjeringen ble felt, og grunnlaget ble lagt for borgerlig valgseier i 1965. De ulike politiske oppfatningene om Kings Bay-saken ble imidlertid aldri forsont, og dette har, som vi senere skal se, bidratt gjennom en indirekte prosess til å svekke regjeringen i forholdet til Stortinget.

Andre utviklingstrekk har imidlertid hatt større virkning. Med de nye regjeringspartienes oppsamlet bitterhet over arbeiderpartistatens maktutøvelse, var tiden inne for et oppgjør. Resultatet skulle bli en flerfoldig, men sterk politisering av samfunnet, og nye nederlag for fellesskapets institusjoner. Det er tema for den neste delen av denne fremstillingen. *ƒ*